

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА**

Куценко Вікторія Юріївна

УДК 165/141

**Аскетика як предмет філософського осмислення
(методологічний аналіз)**

09.00.02 – діалектика і методологія пізнання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одесса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Одеського національного університету імені І.І.Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант кандидат філософських наук, **Петриківська Олена Сергіївна**, доцент кафедри філософії «Одеський національний університет імені І.І. Мечникова».

Офіційні опоненти доктор філософських наук, професор **Ханжи Володимир Борисович**, завідувач кафедри філософії та біоетики «Одеський національний медичний університет».

кандидат філософських наук **Чорноморденко Дмитро Іванович**, старший викладач кафедри філософії «Національний університет біоресурсів і природокористування України».

Захист відбудеться «...» грудня 2019 року о ... годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.09 в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова МОН України за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Новосельського, 64, ауд. 6.

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова МОН України за адресою: 65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розісланий «...» листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. І. Старовойтова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дисертація присвячена базовому поняттю європейського інтелектуального лексикону. У класичному вживанні слово «аскезіс» мало широкий і вузький зміст, охоплювало і чуттєву, і духовну сферу, і неодмінно означало напругу, зусилля, працю для здійснення якоїсь мети. Загалом, аскетика означає практики самообмеження, а тому це слово поступово стало асоціюватися з процесами самоорганізації людини, її свідомості та самосвідомості. До того ж, активність і розвиток свідомості та самосвідомості можна трактувати як викликані аскетичними вправами. Однак у філософському дискурсі нез'ясованими залишаються зв'язки між самосвідомістю і аскезою, тобто, яким чином вправи, засновані на самозреченні, призводять до самовдосконалення.

Аскетичні практики як необхідні присутні в багатьох філософських школах давнини. Обмеження чуттєвого сприяє пробудженню людського Я, допомагає схопити Єдине, позараціональне. У Візантії філософія і аскетика ототожнювалися через визначення християнського способу життя як істинної філософії.

Тож не дивно, що фігура аскета неминуче потрапляє в поле філософської уваги, але в різні часи має місце різна її характеристика. Філософів можна класифікувати на підставі того, відкидають вони аскетичну із самого початку або вбудовують у своє вчення.

Розуміння аскези як релігійної позиції, пов'язаної з ворожістю до свого життя, є продуктом «оптимістичної філософії» епохи Просвітництва. Її представники найчастіше бачили в аскетичному ідеалі прояв дегенерації життя. В секулярній філософії Нового часу відбувається переоцінка аскези (М.Вебер, Ф.Юнгер, М.Фуко, П.Слотердайк). Цей процес пов'язаний з триваючою секуляризацією аскетичних значень і смислів.

Сучасний етап розвитку суспільства пов'язаний з формуванням нового типу відносин між секулярною і релігійною свідомістю. Визнається, що нерелігійна та релігійна свідомість не можуть бути ізольовані одна від одної, але повинні шукати шляхи діалогу в умовах постсекулярного суспільства. Філософія, наука і богослов'я вчать розглядати людський суб'єкт в світлі релігійного досвіду і практики, по-новому розкривають накопичені за попередні століття дані аскези, розглядаючи їх як пласт знання про внутрішню людину. Це знання можна назвати «практичною антропологією», без урахування якої жодне вчення про людину не може бути повним.

Аскетика піддається антропологічному осмисленню і стає ключем до практичної філософії. Фундаментальною особливістю людини є здатність перенаправляти свої потяги. Релігійна аскеза, абсурдна з біологічної точки зору, може бути зрозуміла антропологічно. Зі зміною напрямку потягів зростає нова можливість все більшого управління потягами, яка у вищих формах аскези постає як новий крок у розвитку людини. Можливість

гальмування потягів створює умови для формування вищих інтересів. Аскет володіє екзистенціальною силою, могутністю, оскільки опановує себе.

Таким чином, розмаїття аскетичного досвіду і пошук єдності його підстав є актуальною філософською темою. Постнекласична філософія привнесла із собою нову, поглиблену рефлексію досвіду і нову оцінку ролі практик, в тому числі аскетичних. Модернізоване, відкрите суспільство включає аскезу в арсенал своїх вимог до людини, може вимагати від усіх своїх членів такої розумової аскези, яку раніше практикували тільки ченці і йоги. Є зовнішній запит на зосередження, збирання себе до повноти. Важливо зрозуміти, наскільки він релевантний традиційному аскетичному дискурсу, де початковий стан - незадоволеність собою, жаль через власну неповноту, де на першому плані духовно-моральне вдосконалення, рух від нижчих ціннісних світів до вищих, від тимчасового і відносного до вічного і абсолютного. Важливо зрозуміти, чим насправді постає співвідношення релігійних і філософських смислів аскези. Слід розібратися в тому, чи може йти мова про спільність підстав, які ще тільки треба виявити, тому що для нас вони приховані в множині звичних значень слова «аскетика».

Крім того варіанти філософського тлумачення аскетички потребують методологічного розрізнення. Адже сам філософський дискурс аскези поки не піддавався цілісному осмисленню і методологічному аналізу. А він дуже актуальний, оскільки філософське осмислення аскези може бути надзвичайно плідним для розуміння суті мислення і творчості - релігійної, художньої, наукової. Термінологічному проясненню підлягають також філософські конструкти - «двійники» аскетички («турбота про себе», «практики себе», «духовні практики», «внутрішнє діяння», «антропотехніки»).

Ступінь розробленості проблеми дослідження. Філософсько-методологічну базу дослідження склали роботи, присвячені розгляду природи філософського знання, філософії як особливого роду ставленню до дійсності, як способу життя, як переконанню і аксіологічному вибору. Подібне розуміння філософії, а також порівняння її з богослов'ям представлене в роботах П.Адо, О.Ф.Лосєва, М.К.Мамардашвілі, Д.Зільбермана, С.С.Аверінцева, В.В.Бібіхіна, Ю.А.Шичаліна, Ю.А.Кімелева, Г.Г.Майорова, С.С.Хоружего, Г.В.Хлебнікова, В.Я.Саврея, С.Н.Астапова, П.П.Гайденко, С.М.Місяць, В.В.Бичкова, К.Штекль. Аналіз проблем розглядається також у руслі філософської теології (П.Бредшоу, В.К.Шохін, Ю.П.Чорноморець, О.С.Філоненко, С.М.Бортник, П.Л.Гаврилук).

Дослідження аскези в структурі філософської діяльності представлене в роботах Е.Гуссерля, М.Шелера, М.Фуко, П.Слотердайка, Х.Яннараса. Історія філософії з урахуванням духовних практик - це альтернатива традиційній історії філософії, яка ігнорує «життєтворчий» сенс філософії і зосереджується на змісті теоретичних систем, тобто на результатах пізнання. Найважливішими на цьому шляху стали роботи П'єра Адо, які багато в чому і стимулювали дослідження М.Фуко, зосереджені на трансформації суб'єкта, на «вправах», «способі життя», «практиці» філософського життя.

Продовжують застосовувати цей підхід в сучасній філософії Ч.Тейлор, А.В.Ахутін, С.О.Смирнов, А.В.Баумейстер, О.І.Хома, О.В.Панич, В.Йегер, О.Л.Доброхотов, А.Н.Павленко, Н.В.Ростова.

У зв'язку з проблематизацією модернізму і сучасності, некласичного типу раціональності використовувалися (крім вище зазначених) роботи Ф.Ніцше, М.Вебера, М.Хайдеггера, Х.-Г.Гадамера, Ю.Хабермаса, Дж.Агамбена, Ю.М.Бородая, В.С.Стьопіна, М.Н.Епштейна, О.С.Петриківської, А.В.Худенко, Л.Д.Бевзенко, М.Д.Култаєвої.

Осмислення різноманітності аскетичного досвіду в історії культури і вирішення питання щодо його єдності спиралося на роботи М.Еліаде, Є.О.Торчинова, що являють собою спроби розробити теорію середнього рівня – досить чутливу до емпіричного матеріалу і при цьому доволі абстрактну, щоб включити в себе все фактичне розмаїття релігійних феноменів. Ця доктрина тяжіє до феноменолого-психологічної теології (Р.Отто, Фр.Хайлер), в рамках якої розгорнута в світоглядному сенсі концепція релігійної свідомості і продумується ідеальна модель релігійного суб'єкта. У розглянутих теоріях релігійні традиції розглядаються не в старій манері як ідеології, що принижують свободу людини і знищують її. Вони інтерпретуються як способи породження значень, що впливають на способи реалізації соціальної дії. Розмова про аскетичку відразу ж занурює нас у світ людської активності, практик, спрямованих на переорієнтацію волі людини. Для реконструкції східних релігійних практик використовувалися роботи М.Еліаде, В.С.Семенцова, Є.О.Торчинова, В.К.Шохіна, В.А.Кожевникова, Є.П.Островської.

Як необхідний елемент культури, як соціальний феномен аскетика представлена в роботах Д.Харпхема, Р.Валантасіса, Е.Кларка, А.Камерона, Ф.Шпідліка, Ч.Тейлора, О.Е.Душина, Е.І.Агапова, українських дослідників Л.Сідака, О.Розумної, В.Жадана, В.Петрова, В.Горського, І.Огородника, М.Русина, С.Бондаря, В.Нічика, Я.Стратійта.

Осмислення можливостей постнекласичної методології для дослідження аскетички було здійснене на основі робіт Х. фон Ферстера (самоконструювання, самоорганізація), Г.Паска (рекурсивність, бесіди), Г.Хакена (самоорганізація), В.А.Конєва, А.П.Огурцова, В.В. Кизими, Л.П.Киященко, В.І.Аршинова, Я.І.Свірського, В.І.Моїсеєва, Б.І.Пружиніна, В.С.Стьопіна, І.С.Добронравова, І.З.Цехмістро, М.А.Розова, В.Г.Буданова, Г.Б.Гутнера, В.А.Рижко, І.В.Єршової-Бабенко, О.Г.Бахтиярова, Л.А.Микешиної, Т.Д.Суходуб, Л.Д.Бевзенко, О.Н.Астаф'євої, О.М.Князевої, Л.М.Богатої.

Тема аскетички широко висвітлювалася в різноманітних формах як церковної, так і нецерковної літератури. Рефлексія аскетичного досвіду в християнському персоналізмі спиралася на роботи В.І.Несмелова, П.М.Євдокимова, Г.В.Флоровського, П.О.Флоренського, В.М.Лоського, І.Зізіуласса, Х.Яннараса, Ж.-К.Ларше, митрополита Діоклійського Калліста Уера, І.Мейєндорфа, о. Софронія Сахарова, Р.М.Рупової, В.М.Лур'є,

М.К.Гаврюшина, О.І.Сидорова, А.В.Лоргуса, С.М.Половинкина, С.А.Чурсанова, П.Сержантова, П.Михайлова, В.Йеротича, О.Давиденкова.

Роботи, присвячені аналізу християнської антропології, можна розділити на три групи. До першої групи належать праці, які подають християнське вчення про людину як цілісну систему (О.С.Позов, В.І.Несмелов, В.В.Зінковський, К.Керн, С.А.Чурсанов). Друга група - праці, в яких аналізуються окремі проблеми православної антропології (С.М.Зарін, Г.П.Федотов). Третя група джерел - це популяризація патристики, порівняння східно-християнської і західно-християнського богословської спадщини (П.О.Флоренський, Г.В.Флоровський, О.Ф.Лосєв, П.Л.Гаврилюк).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів наукової діяльності філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Тема дисертації відповідає науково-дослідним темам кафедри філософії та методології пізнання «Дослідження філософсько-методологічних, культурологічних та теоретико-системних аспектів знання і пізнання» (номер державної реєстрації НДР: 011U005724) з 2011 по 2015 рр. і «Дослідження процесів інтеграції та диференціації в сучасному науковому і філософському знанні» (номер державної реєстрації НДР: 0117U004073) з 2016 р.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення методологічних аспектів аскетичності в контексті переходу від релігійно-богословського до філософсько-антропологічного тлумачення.

Постановка даної мети обумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- розглянути основні концепції і методологічні підходи в дослідженні аскетичності;
- обґрунтувати універсальність аскетичності, систематизувати філософську складову аскетичності;
- дослідити трансформацію терміна в історико-філософській традиції;
- розглянути аскетичність як можливий механізм конструювання суб'єктності;
- розкрити специфіку аскетичного дискурсу в постнекласичній філософії;
- розглянути синергетику як один з методів дослідження аскетичності;
- зафіксувати сучасний стан роботи з поняттям «аскетичності»;
- описати структуру аскетичності;
- розкрити потенціал метатеоретичного філософсько-богословського діалогу при аналізі аскетичності.

Об'єктом дослідження є аскетичний дискурс у складі гуманітарного знання.

Предметом дослідження є методологічні аспекти уявлень про аскетичність у філософії.

Теоретико-методологічною основою дослідження є комплекс філософських, загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечують теоретичний аналіз аскетичної культури в різних культурних модульностях та сучасних соціокультурних контекстах. Основними методами стали наступні: історичний (аналіз різноманіття аскетичного досвіду в історії культури); аналітико-синтетичний (поділ форм конституювання аскетичного дискурсу на класичні і посткласичні; визначення інваріантної компоненти філософської концептуалізації аскетичної культури; пошук єдиних підстав аскетичного досвіду); компаративістський (визначення поліваріантності методологічних підходів у вивченні аскетичної культури в сучасній пізнавальній ситуації); системний метод (в ході аналізу суттєвих компонентів аскетичної культури); метод абстрагування дав можливість більш повно представити теоретичні основи досліджуваного об'єкта, а також виявити різноманітні зв'язки, властиві йому. При аналізі термінологічної системи, а також функцій основних метафізичних понять і конструктів православного богослов'я використовуються метод проблемного аналізу, метод текстуального аналізу, елементи дискурсивного аналізу. Для дослідження характерно також широке використання можливостей лексико-термінологічного аналізу, що надаються сучасними засобами електронної обробки текстової інформації.

Сформував реалізований в дисертації цілісний методологічний підхід до аналізу філософських і гуманітарних досліджень дозволили такі методологічні установки:

- феноменологічний метод дозволяє найбільш ефективно вивчати аскетичну культуру, даючи фактичний опис досліджуваного феномена, а також створюючи можливість філософського дослідження різноманітності релігійного досвіду; він дозволяє також розкрити роль аскези в структурі філософської діяльності;

- історико-філософський розгляд предмета дослідження дозволяє подолати аісторичні і позаконтекстуальні, онтологізовані визначення поняття, які використовуються як щось саме собою зрозуміле. Ці смисли неадекватні реаліям і спрямовують думку в неправильному напрямку.

- розгляд аскетичної культури в контексті розрізнення типів раціональності: класичного, некласичного і постнекласичного (використана теорія типів наукової раціональності В.С.Стьопіна); при цьому ми застосовуємо цю типізацію раціональності і до філософської, і до богословської концептуалізації аскетичної культури.

- використане уявлення про культуру як систему надбіологічних програм діяльності (В.С.Стьопін); постнекласичні інструменти для роботи із сучасним гуманітарним дискурсом - метод багатовимірного термінологічного аналізу і метод виділення «термінологічних гнізд», сформульовані Л.М.Богатою; історико-культурні методологічні розробки О.Ф.Лосева, С.С.Аверінцева, О.Л.Доброхотова.

Зміна наукової парадигми і радикальні зміни в баченні світу, відкриття нового світу незворотності, внутрішньої випадковості, складності створили необхідні умови для більш комплексного вивчення аскетичної культури. Доцільним

вважаємо розгляд аскетичності в рамках теорії систем, що самоорганізуються (І.Пригожин), теорії автопоезису (У.Матурана, Ф.Варела), де розвинена філософія нестабільності, ідея відкритого майбутнього, розуміння світу як того, що перебуває в становленні, учасниками якого є не тільки природа і соціум, а й люди. Особливо важливим для опрацювання нашої теми є твердження про те, що ми живемо в епоху флуктуацій і біфуркацій, коли індивідуальні дії є істотними. В даному дослідженні аскетика розглядається як можливий механізм конструювання суб'єктності. Сучасне прочитання та вживання терміну розглядається в рамках неklasичних підходів, згідно з якими предметом філософії стає «натуральний об'єкт», побудова висловлювань, формування діяльності, способи встановлення об'єктів і їх відносин. Суб'єкт перестає мислитися як споглядач або дослідник заздалегідь заданої реальності. Тепер він включений в процес виробництва власної реальності.

Наукова новизна отриманих результатів.

Дисертаційне дослідження пропонує нову оптику розгляду аскетичності в сучасному гуманітарному знанні. Розроблено новий підхід до аскетичності в світлі постсекулярного діалогу між світським і релігійним. Представлений комплексний аналіз існуючих підходів до вивчення аскетичності, методологічні розробки, діючі в гуманітарному і загальнонауковому просторі, їх термінологічний, понятійний і концептуальний потенціал. Шляхом порівняння богословського і філософського аскетичного дискурсу виявляються точки їх розбіжності, що задають проблемні імпульси сучасних методологічних досліджень. На підставі побудованої проблемної перспективи проводиться пошук примирення методологічних інструментів.

Вперше:

- філософський дискурс аскези піддався цілісному осмисленню і методологічному аналізу;
- встановлено, що сутність дії аскетичності у різних площинах буття людини полягає у структуризації життєтворчості та самоформування;
- визначено, що таку функцію структуризації людського життя аскетика в змозі здійснювати за рахунок її онтологічної специфіки – існування в прикордонній ділянці між природою і культурою, стихійним та організованим, завдяки чому вона є вагомим чинником антропосоціогенезу та самовдосконалення;
- запропоновано модель співвідношення філософських і релігійних смислів аскетичності, яка розкриває спільність їх підстав;
- представлений авторський концепт «людини Євхаристичної».

Уточнено:

- зміст, обсяг та функції поняття «аскетика», предметні сфери її функціонування, а також її роль у відкритті нових аспектів людського буття;
- співвідношення аскетичності і антропології;
- позиції аскетичності в складі дискурсу персональності;
- специфіку філософсько-богословського діалогу при аналізі аскетичності, його вплив на сучасні трактування аскетичності у православ'ї.

Отримало подальший розвиток:

– теоретико-методологічна рефлексія над класичними визначеннями аскетичності, а також аналіз підходів до неї;

– проаналізовані філософські конструкти «турбота про себе», «практики себе», «духовні практики», «внутрішнє діяння», «антропотехніки».

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що філософське осмислення аскетичності передбачає різноманітність підходів, синтезує різні способи прочитання даної теми, збагачує дослідницьку практику досвідом актуалізації та концептуалізації аскетичності. Практичне значення результатів дисертаційної роботи полягає в можливості їх використання як підходів для вирішення різних проблем методології пізнання, філософії суб'єкта, а також для більш глибокого розуміння процесу філософського дослідження. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані для викладання таких дисциплін, як методологія пізнання, філософська антропологія, філософія свідомості, етика, практична філософія.

Особистий внесок дисертанта. Структура дисертації і послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою дослідження проблеми, поставленими цілями і завданнями. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались на таких наукових конференціях, методологічних семінарах: Наукові читання пам'яті Георгія Флоровського. – Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 2016; Міжнародна наукова конференція «Релігія і права людини. Філософія. Богослов'я. Наука» - Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 2019; Всеукраїнська наукова конференція студентів і аспірантів-філософів «XXI читання пам'яті Георгія Флоровського» - Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 2018; XXVI Харківські міжнародні сквородинівські читання, присвячені пам'яті Мирослава Поповича «Творчість Г.С.Сковороди як метатекст української культури» - Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, 2018; 73-а наукова конференція професорсько-викладацького складу і наукових працівників філософського факультету ОНУ імені І.І.Мечникова, 2018.

Публікації дисертанта. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладені в 11 публікаціях – 7 статтях у фахових виданнях, 1 статті у фаховому виданні, включеному в міжнародні наукометричні бази, а також 3-х текстах наукових доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів та конференцій.

Структура и об'єм дисертації. Дисертаційне дослідження містить вступ, три розділи, висновки і список літератури. В тексті дисертації 217 сторінок, з них основного тексту – 189 сторінок, списку літератури – 28 сторінок, найменувань – 258, з них іноземною мовою – 18.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, формулюються центральні питання дослідження, відзначається недостатність розробки теми аскетичної. Далі формулюються уявлення про об'єкт, предмет, мету та завдання роботи, а також методологічну базу дослідження, вказується авторське бачення новизни, теоретичне та практичне значення дисертації.

У **розділі 1. «Проблематизація аскетичного досвіду в європейській традиції: основні концепції та методологічні підходи»** складається з чотирьох підрозділів, проаналізована джерельна, концептуальна і понятійна база дослідження з аскетичної, окреслені методологічні підходи до розгляду аскетичної.

У **підрозділі 1.1. «Методологія в пошуках нового ракурсу дослідження аскетичної»** проаналізовано основні підходи наукової думки до феномену аскетичної. Розглянуто історію поняття, названі автори, які зробили найбільший внесок у його розвиток, подані контексти, в яких вживається слово «аскетика», виявлено розбіжності в його розумінні в різних інтелектуальних традиціях. Сьогодні прагнуть подолати викривлене розуміння і необ'єктивну оцінку аскетичної, що спираються на т.зв. «здоровий глузд», просвітницькі та грубо атеїстичні конотації. В науковому релігієзнавстві, історії, культурології, культурній антропології, соціології і т.д. аскетика представлена як реальне культурно-історичне явище, пов'язане з певними факторами суспільного буття і типологічними особливостями особистості, що має соціокультурне значення.

У **підрозділі 1.2. «Від релігійно-богословського тлумачення аскетичної до філософсько-антропологічного»** простежується еволюція терміну «аскетика» від релігійного до антропологічного контексту. Розкривається специфіка аналітичної антропології богословської думки, яка розглядає аскетичну не просто як комплекс технічних вправ для поліпшення свого тілесного і духовного стану, але як технологію зміни природи людини, як спосіб боротьби з гріхом. Питання про аскетичну глибоко стосується всіх найважливіших догматичних і моральних істин християнства. Акцентується увага на антропологічній складовій християнської аскези.

Представлена філософсько-методологічна оцінка неопатристичного синтезу. У неопатристичний період гуманітарна наука отримує новий орієнтир для здійснення аналізу аскетичної думки. Аскетичний християнський досвід розглядався неопатристами, в першу чергу, як антропологічний, персонологічний і особовий. Аскетичний дискурс осмислюється в рамках синергійної антропології.

Аскетика піддається антропологічному осмисленню і стає ключем до практичної філософії. Дослідження релігійних традицій призвело до перегляду антропологічного словника, оскільки передбачає погляд на людину як динамічну реальність, її незавершеність і відкритість.

У підрозділі 1.3. «Постнекласична ідея суб'єктності науки і методологія вивчення духовних традицій» стверджується думка, що необхідно говорити про різні моделі аскетичного перетворення світу. Тут виробляються певний тип дискурсу про людину, нові його проекти.

Пропонується нове прочитання терміну «людина». Людина представлена як те, що перебуває в процесі становлення, як самоорганізована реальність, як безперервна множинність; вона прирівнюється до якоїсь багатокомпонентної і багатовимірної системи. Формується постнекласичний фокус філософського бачення, який вже не зосереджений виключно на людському суб'єкті, як в класичному типі раціональності, а на його практиках. Практики стають тією самою аскезою зі зміни себе. В рамках аскетичної розкрита нова перспектива розгляду антропологічних проектів, способів становлення особистості і персональності, самопізнання і культури себе (С.Хоружий, С.Смірнов, О.Геннісаретський, А.Ахутін, О.Агапов). Розкривається тема духовних практик як антропологічних проектів, що містять дослідну антропологію різних культурних традицій. Аскетика розглядається в зв'язку з інтересом до практик суб'єктивізації, в рамках яких здійснюється конструювання суб'єктності, як технологія досягнення певних прийомів поведінки, саморефлексії, етичних стратегій.

У підрозділі 1.4. «Синергетика як методологічна основа дослідження аскетичної» зосереджено увагу на новій методологічній парадигмі синергетиці. З кінця ХХ століття синергетика постає як один з методів соціально-гуманітарного пізнання, включається в дослідження процесів становлення особистості, розширюючи дослідницьке поле наук про людину, культуру, суспільство. Іншими словами, ми розглядаємо як релевантну нашій темі синергетику, як теорію, що вивчає універсальні патерни поведінки складних систем у гуманітарному аспекті, як філософію самоорганізації в трактуванні Г.Хакена (вчення про взаємодію, про кооперативні ефекти в поведінці складних систем), М.С.Кагана (формування особистості як синергетичний процес), В.І.Аршинова («спостерігач складності»). Інтерпретація концепту «нелінійність» у постнекласиці дає можливість по-іншому пояснити такі явища, як людська рефлексивність, самоорганізація, досвід позамежного, рекурсивність, досвід бесід, феномен циклічної причинності, «принцип підпорядкування» (Г.Хакен). Це дає можливість зрозуміти свідомість як комунікативну самореферентну систему, що знаходиться в процесі віртуального самотворення. Філософія нового типу відкриває сприятливі умови для вивчення духовних традицій і культурних практик, пов'язаних з досягненням свободи. Синергетика дає можливість по-новому осмислити процес руйнації будь-якої звичної суб'єктивності, постати перед світом як відкрита проблема і можливість бути. Включення аскетичної синергетичної концепції дозволило по-новому побачити і зрозуміти її, а також характеризувати аскетичну як метод наукового пошуку нової суб'єктивності. Синергетичне трактування аскетичної – це розуміння поведінки аскета як вищої форми прояву процесів самоорганізації, саморозвитку складно-

організованої системи в динамічному, природному, соціокультурному середовищі з активною присутністю свідомо-цілеспрямованої діяльності людини. Здійснюючи синтез методів і концептів секулярного і релігійного дискурсів, синергетика здійснює конструктивний внесок у розвиток ідей сучасного постсекуляризму.

У розділі 2. «**Практики самообмеження в історії та класичній рефлексії**» розгортається широка панорама теоретико-концептуальних пошуків підходів до аскетичності в різних традиціях.

У підрозділі 2.1. «**До питання про різноманіття або єдність аскетичних практик в історії культури**» представлена еволюція аскетичності в історії класичних культур, їх основні ідеї, принципи і методи. Практично всі релігійні культури використовували аскетичні практики в своїх духовних пошуках. Стоїки вперше надали духовний сенс грецькому askesis, що означає майстерну обробку грубих матеріалів, прикрас, а також атлетичні вправи. В результаті під аскезою у філософії почали розуміти ритуальну стриманість і духовне вправління в чеснотах. Аскеза стає світом, де виробляється особлива культура особистості, світогляду і етики.

Релігійна аскетична практика різних традицій часто носить діалоговий характер. Теми отриманих / не отриманих відповідей, своєчасних / несвоєчасних питань, правильних / неправильних питань, діалогу запитань та відповідей, знятого питання – магістральні в аскетичності. Роль наставника в діалозі – не передати таємне знання, але навчити своїх учнів досліджувати власну свідомість, зробити внутрішній рух вперед предметом своєї турботи.

Аналізується дискурс аскетичності в класичний період. У філософії домінує традиція класичного раціоналізму, що припускає наявність готової природи людини, детермінованості нею, вбудованість людини в природні процеси. Крім того, світ трактується як ієрархічно влаштований, зумовлений і встановлений. Однак в релігійних традиціях присутній досвід онтологічної комунікації з Іншим, здобуття особистого шляху перетворення.

На прикладі античних авторів чітко проглядається розрізнення двох форм перетворення: епістрофе і метанойя. Епістрофе – це звернення на себе, осягнення себе, повернення до онтологічного початку. Ця процедура в основному стосується вивчення внутрішнього світу людини, її природи, душі, будови. На відміну від епістрофе, метанойя – це розрив людини з її минулим досвідом, її смерть і воскресіння, кардинальна перебудова. Метанойя можлива вже в християнській традиції.

Проте можна говорити про єдність аскетичних практик, яка коріниться в самотрансформації людини, яка переробляє себе вольовим чином. Аскет робить зусилля зі звільнення від пристрастей і приватної точки зору, обумовленої його індивідуальністю, щоб піднятися до універсальної точки зору, підпорядкувати себе вимогам Логосу, Абсолюту, Блага. П.Адо бачить в цьому суть філософії і не проводить принципової різниці між Сократом, Марком Аврелієм або християнськими святими. С.Хоружий розводить «духовну вправу» і «духовну практику». Спільне в них - свідомо активна дія,

вольове зусилля людини. Однак духовна практика передбачає постановку онтологічно значущої мети, тобто вона заторгує фундаментальні предикати людського існування, природу і спосіб буття людини. С.Смірнов називає подібну духовну практику «антропопрактикою», яка передбачає дію людини по перетворенню себе.

Осмислення різноманітності аскетичного досвіду в історії культури і вирішення питання щодо його єдності спиралося на роботи М.Еліаде, Є.Торчинова, М.Мамардашвілі, Д.Зільбермана, О.П'ятигорського, С.Смірнова, в яких обмірковується ідеальна модель суб'єкта аскези. Аскетика тому є важливою складовою багатьох культурних традицій, що відноситься до фундаментальних першооснов культури, виступає її універсальною передумовою. Аскетика – це світ людської активності, цілеспрямованої діяльності, здійснення свободи. Як універсальна культурна практика аскетика спирається на розуміння людини не як даності, а, швидше, як заданості, здійснює надзадачу «відбутися», долає екзистенціальний страх «не відбутися».

У підрозділі 2.2. «Методологічні принципи тлумачення аскетичної практики в християнській традиції» зафіксована специфіка християнської аскетичної практики. Вона полягає в трьох позиціях: антропологічній, сотеріологічній і телеологічній. Проаналізована православна аскетика (на прикладі ісихазму). Продемонстровано шлях ісихастської практики, розглянуто категоріальний апарат, ступені й цілі ісихастської аскетичної практики. Весь шлях аскета відбувається в синергії, співдіянні людської свободи і Божої благодаті. Новизна ісихастської думки полягає в тому, що вся її стратегія, вся її філософія пов'язана з Особистістю Христа, тому антропологічний проект, що вибудовується ісихастською думкою, може повноцінно розвиватися і здійснюватися тільки в христологічному контексті. Розглянуто концепцію «внутрішньої людини» в східно-християнській традиції, відзначено своєрідність православного підходу. Юродство представлено як одна з форм християнської аскези.

У підрозділі 2.3. «Етос православ'я і його втілення в практиці життя» осмислюється етос православ'я як союз містики і богослов'я або, інакше, як богослов'я та аскетичного досвіду. Етос православ'я розкривається на прикладі діади старець-послушник архімандрита Софронія (Сахарова). Ця діада представлена як механізм відтворення аскетичної роботи: передача особливостей структур свідомості, поведінки, ставлення до ближнього і соціуму. Стрижнем цього етосу є досконале прийняття Іншого. Не просто гарне ставлення до Іншого (ближнього), але «діяльне здійснення любові за образом Святої Трійці». У цій «формулі» конституюється альтернативна теорія особистості з властивим їй персонологічним аспектом.

У розділі 3. «Аскетика як метод сучасної рефлексії» розглядаються критика сучасних підходів есенціалізму і натуралізму в поясненні людини і її життя і пошук нової робочої онтології людини в режимі рефлексивної карти-путівника для самонавігації людини і самовизначення в житті. Предметом

філософствування про людину стають практики турботи людини про саму себе, в тому числі й аскетика.

У підрозділі 3.1. «Аскетичний дискурс у постхристиянську епоху: проблема адекватного перекладу релігійної мови на мову філософії». В даному підрозділі аскетика розглядається шляхом аналізу способів впливу релігійної свідомості на соціально-економічні відносини. Акцентується увага на тому, що релігійні традиції впливають на соціальну організацію і соціальну активність навіть у секуляризованих суспільствах. Релігійний фактор розглядається як основний, в якому визріває весь ціннісний апарат досліджуваних культур. Проаналізовані методологічні орієнтири щодо аскетика відомих дослідників М.Вебера і Д.Зільбермана. Аскеза викликає інтерес у новому ракурсі – раціональності, раціональної зміни світу. Діапазон сприйняття дуже широкий: від різкого заперечення аскетика до її прийняття, виключаючи релігійні чинники. Аскеза очищується від релігії. Осмислюється «мирська аскеза», яка приймає вигляд методично раціоналізованої етичної поведінки. До аскетика повертаються як до інструменту впливу на суспільство.

Некласичне мислення допускає, що в світі є самостійні феномени, нам не підвладні, не відтворювані за класичними рефлексивним схемами свідомості. Тому ми розуміємо світ через себе, самі стаючи подією в світі (М.Мамардашвілі). Закони світу не зрозуміти ззовні, з позиції зовнішнього спостерігача. Необхідно помістити себе в цей світ, стати органом цього світу. В цьому контексті духовні традиції минулого реінтерпретуються як типи звернення суб'єкта і називаються «антропопрактики», «практики себе», «автопоезис», «турбота про себе». В усіх них присутній аскетизм. Репертуар таких практик включає: турботу про себе як епістрофе (пошук розуміння себе, свого місця в світі, своїх витоків, відсилає до платонівської моделі досвіду звернення), турбота про себе як агон (турбота як забезпечення себе зовнішнім захистом, характерна для елліністичної моделі), турбота як перетворення (досвід «зміни розуму», метаноія, характерний для християнської моделі досвіду турботи про себе), турбота як мімезис (за допомогою наслідування світу або іншого, людина змінюється сама, що не передбачає обов'язковості відмови від себе), турбота як cogito (турбота як мислення, акт думки, що ставить його автора на межу пізнання). У будь-якому виді практик турботи суб'єкт виробляє в собі досвід турботи і здатність перейти до внутрішнього перетворення.

У підрозділі 3.2. «Аскетика і дискурс персональності. Подолання «людини бажаної»» дискурс особистості розглянутий як база для осмислення аскетичних практик, як практик особистого духовного діяння. Даний дискурс розглянуто на прикладі філософії П.Флоренського, що інтерпретується автором як версія онтології людини, в якій пропонується альтернатива есенціальній, натуралістичній та психологізованій концепції людини. Серед ключових понять даного антропологічного дискурсу –

поняття аскетика і естетика (духовне мистецтво); за допомогою них здійснюється перефокусування погляду, переорієнтація людини.

Проаналізовано ставлення до аскетичності в російській релігійній філософії. З'ясовано, що аскетика стає базою для оригінальних концепцій розвитку цієї філософської думки.

Аскетика осмислена в дискурсі персональності. Звертаючись до спадщини П. Флоренського, можна виявити ряд невивчених аспектів в цій проблематиці. Особливість персоналізму П. Флоренського в тому, що його філософська думка активно втягується в досвідне богослов'я по факту, це і є живий аскетичний досвід. В рамках аскези П. Флоренський відкриває місце естетичних цінностей, які не протилежні релігії, але існують в ній як вираз духовного досвіду східно-християнської культури. Тут ми стикаємося з головною і специфічною особливістю православної естетики - вона принципово не виділена з богослов'я. Для П.Флоренського аскетика і естетика, стають тим місцем, де сходяться богослов'я і філософія. Флоренський був одним з перших, хто мовою естетики говорив про богословські істини. Він так само виділяв «естетику аскетизму» зі святоотцівського досвіду і доводив нерозривність їх існування. На ґрунті «естетики аскетизму» філософ намагається налагодити діалог між філософією і богослов'ям.

У підрозділі 3.3. «Аскетика і «естетика існування» аскетика розглядається як технологія досягнення певних прийомів поведінки, етичних стратегій. Пропонується подивитися на аскетичність з точки зору побудови суб'єктивності: «естетики існування» (М.Фуко) і «синергійної антропології» (С.Хоружий). Виділені змісти і особливості кожної з моделей. Аскетика осмислюється як методичний посібник виробництва стилів життя суб'єкта; стає своєрідним тренінгом, постійною роботою над зміною себе, формуванням рефлексивності.

На підставі робіт П.Флоренського виділяється ще одна ділянка «естетики аскетизму» - «літургійна аскетика», або культ. Культ стає простором не тільки релігійного догмату, а й моралі, цінності, етичного та естетичного. Культ, згідно з П.Флоренським, розуміється як «місце зосередження естетики». Естетизація Літургії Флоренським стає формою трансляції православних цінностей в культуру сучасного суспільства.

У підрозділі 3.4. «Концепція «людини Євхаристичної» як плід філософської теології» проаналізовані відносини, що зв'язують філософію і релігію. Пояснюється, що вони можуть бути не тільки відносинами несумісності, але й відносинами співпраці в силу їх спорідненості в рамках когнітивного поля або загальної структурної особливості – організації позадосвідного, що дозволяє, наприклад, протистояти дегуманізації, миропоклонству, агресивному обожнюванню поцейбічної дійсності. Можливі й відносини взаємного опосередкування, коли філософія і релігія використовують ресурси одне одної, щоб найбільш повно співвіднести з універсумом або уточнити межі умогляду і одкровення. Це стратегія взаємної

опори, коли, наприклад, релігія вирішує свої (тобто породжені всередині свого догматичного світу, а не зовнішні) філософські проблеми, вдаючись до допомоги філософії, а не богослов'я. Або коли філософія, виходячи в сакральний вимір (виявлений у своєму світі, на основі своїх аксіом), звертається до реального релігійного досвіду. Зазначені відносини розкриті на підставі неопатристичної думки і концепту «*Homo liturgus*» (П.Флоренський) та представлені авторським концептом «людина Євхаристійна». Основною тезою «людини Євхаристійної» служить ідея про те, що аскетичний і Євхаристійний досвід внутрішньо узгоджені і взаємно необхідні. Вони здатні конструювати людину, моделювати її суб'єктивність.

ВИСНОВКИ

Відповідно до зазначених завдань дослідження можна виокремити загальні висновки:

1. Реалізуючи мету розгляду філософського або методологічного аспекту аскетичної практики, авторка прийшла до висновку, що аскетика є методологією. Аскетика існує як осмислене самообмеження і відповідно задає новий рівень реальності та, отже, визначення мети як можливості його досягнення. Цілепокладання в аскетичній практиці - це функція самообмеження.

2. *Аскетика – це практика, точніше, рефлексивна практика.* У контексті цієї практики людський суб'єкт розташовується в полі рефлексивної активності, здійснює свідому, цілеспрямовану трансформацію себе, прагне до конституювання своєї ідентичності. Осмислення практики завжди їй повністю не відповідає. Тому не слід довіряти на слово суб'єктам практики. Але теоретичні аспекти аскетичної практики можна виділити. Філософська складова може бути виявлена і в богословських роботах. Найбільш раціональний шлях – шлях визначення, що дозволяє виділити спільне в різних підходах.

3. *Виділено широту і універсальність аскетичної практики.* На підставі того, що аскетика існує повсюдно, і немає випадків спостережень аскетичної практики за межами людських істот; можна зробити висновок, що аскетика – риса, притаманна людському суспільству. У даного висновку є немінучі обмеження, оскільки дослідник не має даних по всім суспільствам. Але можна припустити, що аскетика – «зв'язна ознака» людського суспільства. Аскетичну практику можна вважати культурною універсалією і невід'ємною рисою людини. Її суть в накладанні на себе обмежень.

4. *На рівні спільності аскетичних практик можна говорити про методологічність їхнього характеру.* Всі вони спрямовані на досягнення іншого, ніж початковий, стану. Він розуміється як більш досконалий. Осмислення подібного стану в теоретичних роботах розуміється як цілепокладання. Таким чином, можна стверджувати послідовність щодо методу і мети. Аналіз не дозволяє встановити, що є первинним – мета чи

засіб. Цілепокладання є фундаментальною підставою єдності аскетичного досвіду. Людина прагне стати чимось більшим, ніж вона є.

5. *Методологічні та онтологічні аспекти аскетичної збігаються.* Хоча аскетика відноситься до сфери методології, в даному випадку метод передбачає зміну сутності. Метод виводить нас на онтологію. Засоби досягнення мети в процесі аскетичного досвіду можуть задати новий рівень реальності для практикуючого суб'єкта. Аскетизм в будь-якому втіленні є сам по собі методом, тому що він припускає спрямованість, рух до чогось і, отже, пов'язаний з метою. Мета ж завжди онтологічна, має. Будь-яка методологія, що стосується людини, визначається через аскетизм. Аскетизм – метод нашого становлення як розумних істот.

6. *Дослідження трансформацій терміну у філософській традиції* дозволяє констатувати єдність смислів при розбіжності термінології. Основи дискурсу аскези були закладені в античності в рамках ідеалу споглядального життя (класичне формулювання якого належить Аристотелю), причому саме у філософії, а не в релігії, що пояснюється особливостями грецької релігії. Обґрунтований стоїками образ мудреця пережив століття. Askesis в стоїчному сенсі як ритуальна стриманість і духовна вправа в добродієвності вживається і ранньохристиянськими мислителями. Розумова діяльність є вищою філософською чеснотою. Заняття філософією – це спосіб збільшити частину своєї розумної душі (дієвого розуму), яка здатна до безсмерття, вічного існування. Головна умова для цього – аскеза як влада над собою (своїм тілом, думкою, письмом). Підпорядкування емоційності розуму І. Кант назве «етичною аскетикою». Аскеза є складовою феноменологічного методу, який використовували філософи всіх часів. Аскеза є необхідною умовою причетності суб'єкта природному сяйву розуму. В результаті його акти будуть ізоморфними можливим актам трансцендентального суб'єкта.

У сучасній філософії ХХ-ХХІ ст. відбувається своєрідна реабілітація аскетичної (М.Вебер, Ф.Юнгер, М.Фуко, П.Слотердайк) після її занепаду та редукції до релігії у філософії Просвітництва, яка є позитивістською за своєю природою. Зростає теоретичний інтерес до аскетичної, з'являються концепції аскези. Аскетизм розглядається як головний двигун процесу раціоналізації як нового відношення до світу і формування сучасних структур свідомості. Релігійні традиції інтерпретуються як способи породження значень, які впливають на способи здійснення соціальної дії. Релігії виявляються як системи духовних вправ, антропотехнік, інтерпретувати і «перекладати» які пропонується не релігієзнавству або етиці, а антропології («теорія присутності, що вправляється» П.Слотердайк).

7. *Виділені особливості концептуалізації аскетичної* в класичному мисленні шляхом порівняння з іншими типами раціональності (які виділили М.Мамардашвілі, В.Стьопін, які вживаються в сучасній філософії і методології для аналізу тенденцій розвитку думки). Мислитель-класик спирається на принцип розумності і цілісності буття, на можливість його збагнути, ним керувати, його контролювати силою думки. З онтології світу

виключаються сили, які не піддаються поясненню і контролю. Аскеза тут служить пізнанню світу, істини, себе. Суб'єкт аскези – це суб'єкт пізнання. Некласична ситуація примушує мислителя допускати принцип неповноти буття, знімає класичну настанову повного «буття-знання». У неklasичному мисленні акцент зміщується у бік «турботи про себе», яка припускає не відкривання світу – того, що у світі вже є, а перетворення себе, у тому числі, для того, щоб зуміти побачити можливості світу стати, розгорнутися. Проте потрібно відзначити, що і в класичному, і в неklasичному форматі феномен перетворення суб'єкта мислення стає умовою доступу до істини. Тут ми не погоджуємося з М. Фуко, що виділив «картезіанський момент» в європейській культурі, після якого суб'єкт став обирати не стратегію турботи про себе, а стратегію пізнання об'єкта, забуваючи самого себе. У Декарта дотримання зовнішньої дисципліни розуму (правил пізнання) вимагає особистих зусиль, що ведуть до змін в структурі особи. Інша справа, що головним предметом турботи класичного мислителя є саме рефлексивність, рефлексивна зворотність. Класична філософія визначає філософську діяльність як критичну роботу думки над самою собою. Некласична філософія намагається внести значне додавання: критика – це аналіз меж і роздуми над ними (М. Фуко). Випробування себе в досвіді відносно можливості мислити інакше, це і є аскеза, «вправа себе в русі думки». Можна підсумовувати, що класичний мислитель оперує аскезою у рамках споглядальної установки, а неklasичний – у межах діяльної.

8. *Сучасний стан роботи з поняттям «аскетика» у філософії характеризується переважною увагою до досвіду і ролі аскетичних практик.* На цьому етапі уточнюється внутрішній об'єм поняття аскетика, фіксуються розриви в європейському вживанні цього слова, що дозволяє сучасному дослідникові шляхом «розробки розривів» (Б. Кассен) або прояснення забезпечувати смисловий діалог. Сучасні підходи дозволили побачити аскетикку з іншого боку (прикладом може бути дискусія у французькій філософії навколо правомірності редукції сенсу духовних практик до конструювання самого себе як автономного суб'єкта), а також впритул зайнятися вивченням аскетичних праць ряду мислителів минулого (наприклад, Августина або Максима Сповідника). Прочитати їх можна, прийнявши аксіому: мудрість і істинне знання неможливі без саморефлексії і постійної «реставрації сили розуму» через аскетичне зусилля. При осмисленні духовних практик філософія сама змінюється: спостерігається відмова від парадигми монологічного суб'єкт-центричного розуму, звернення до комунікативної раціональності, припустимість множинності світів становлення, лабіринтоподібний рух по цих світах. Рефлексія аскетичного досвіду у філософії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. знову відродила суб'єкта, тепер вже в оточенні практик. Не тільки техніки мають значення у вивченні духовних практик, але більшою мірою практика думки, яка філософствує. Багато чого в цих практиках пояснюється як правила гігієни розуму, інше ще вимагає глибокого аналізу. Продуктивним є протиставлення

М.Фуко «антропотехнік» (технології влади стосовно людини) «практикам себе» (турбота про себе).

9. *Описана структура аскетичного діяння*, що ширше, ніж просто практика, оскільки припускає системність і комплекс усіх практик. Вона включає наступні необхідні елементи: «онтологічна установка» (установка розуму) – оцінка початкового стану світу і людини, світовідношення; «вихід з культури» – незадоволення собою, засмучування з приводу власної неповноти; «інтенція» – встановлення мети і внутрішня спрямованість до неї; «правила керування розумом» – базові принципи як опори в подальшому русі, вибір їх як засобів досягнення мети, що припускає взаємодію суб'єктів; «прийняття словника» у «стакера» – формування певного дискурсу, мови опису того, що діється на шляху до духовно-морального вдосконалення; «вправа волі» – підпорядкування своєї волі і помислів через ряд конкретних дій (стриманість, пост, самота, пильнування, концентрація уваги, зосередження, молитва та ін.); «боротьба зі свідомістю» – контроль станів свідомості, деавтономізація психічного життя, його спонтанності, рефлексивне обертання, знаходження себе на межі себе та іншого, досвід переходу цієї межі, здійснення досвіду обмірковування межі та обмеженості досвіду; «духовний результат», поява «розумного бачення» та «розумного тіла» – деякий сформований та утриманий людиною новий стан (примноження чеснот, звільнення від пристрасті, просвітлення свідомості, відкриття себе іншому, перетворення себе, надбудова над індивідуальністю особової структури).

10. *Розкрита специфіка філософсько-богословського діалогу при аналізі аскетички*. Філософія, богослов'я представлені як певні способи роботи з сенсами аскетички. Аскетика виступає засобом духовно-морального очищення, а також перетворення повсякденної діяльності. Аскетика у складі богослов'я осмислена в межах містицизму, який надає цільову значущість трансформації і вдосконаленню особи, знаменує кінцеве призначення релігії – залучення до сакрального початку, що осмислюється як надбання індуїстського звільнення, буддистського просвітлення або християнського спасіння; спирається на методи богословської антропології (вкоріненість в досвіді спілкування з Богом, сотеріологічна спрямованість, екзистенціальна залученість, а також цілісність і синтетичний характер богословських побудов).

Системний розгляд аскетички дозволив по-новому представити антропологію і її значення для дискурсу аскези. Тільки у межах докладно розробленої антропології може бути ефективно обміркована проблема аскетички. На цьому когнітивному полі сходяться богослов'я та філософія. Спостереження за людиною у межах аскетичних практик («практична антропологія») стали основою для зміни сенсу антропології: із вчення про фізичну природу і конституцію людини, його незмінність вона трансформується у вчення про зміну людини, що спирається на тезу про невизначеність її природи, про важливість динаміки, руху, шляху для буття людини («буття в проекті»), здійснення себе, становлення собою. Звідси і

нові для аскетичного дискурсу уявлення про суб'єкт та суб'єктивність: аскетика розглядається як можливий механізм конструювання суб'єктності.

11. *Опис православної картини світу раціональною мовою*, уникнення термінологічних оцінок, увага до категоріального апарату православної аскетички, православного модернізму дозволили констатувати, що православ'я представляє інтерес для сучасної філософії, оскільки більше орієнтоване на практику і досвід, ніж на абстрактне регулювання і інституціональну дисципліну.

Розгляд аскетички в сотеріологічній перспективі, властивий традиціям минулого, – це її розгляд в перспективі від першої особи. Аскетика є найважливішим чинником формування особи – це особисте духовне діяння; без самоусвідомлення аскези не має значення. Діалог традиції і сучасності з проблеми аскетички призводить до нового знання про людину, надбання людиною нових можливостей контролю над собою і зміни себе, розширення горизонтів її свідомості та діяльності.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях

1. Куценко В. Ю. Соборность как возможный социальный идеал православия. *Наукове пізнання методологія та технологія*. 2013. Вип. 2 (31). С.82–89.
2. Куценко В. Ю. Аскетизм в православній традиції та формування самосвідомості особистості. *Наукове пізнання методологія та технологія*. 2014. Вип. 1 (32). С. 86–91.
3. Куценко В.Ю. Трактуння особистості в неопатристиці. *Перспективи*. 2013. Вип.3 (57). С. 62–68.
4. Куценко В. Ю. Співвідношення індивідуальних та соціальних начал у православної аскетички (на прикладі ісіхазму). *Перспективи*. 2014. Вип.1 (59). С. 79–87.
5. Куценко В. Ю. Рассмотрение аскезы в постклассической философии (методологический анализ). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. Вип. 12 С. 71–76.
6. Куценко В. Ю. Нравственное сознание учителя. *Науковий вісник ПНПУ ім. Ушинського*. №7–8. 2013. С. 209–214.
7. Куценко В. Ю. Память смертная как основа аскетического подвига. *Докса*. 2017. Вип. 2 (28). С. 75–83.

Статті у наукових фахових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

8. Куценко В. Ю. Філософський аналіз аскетички в роботах М. Вебера і Д. Зільбермана. *Evropsky filozoficky and historicky diskurz*. 2019. Svazek 5. С. 110–117.

Інші публікації за темою дисертаційного дослідження:

9. Куценко В. Ю. Рассмотрение проблемы прав человека в антропологической перспективе. *Релігія і права людини. Філософія. Богословіє. Наука* : матеріали між нар. наук. конф. Одеса : Астропринт, 2018. С. 22–25.

10. Куценко В. Ю. Онтология и этика в восточно-православной традиции. *Виховання і Культура : Міжнародний науково-практичний журнал*. 2014. №2–3(37–38). С. 75–77.

11. Куценко В. Ю. Самосознание личности в христианской святоотеческой традиции. *Виховання і Культура : Міжнародний науково-практичний журнал*. 2013. №1(32). С. 54–55.

АННОТАЦИЯ

Куценко В.Ю. Аскетика как предмет философского осмысления (методологический анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.02 – диалектика и методология познания. Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, МОН Украины. – Одесса, 2019.

Диссертация посвящена базовому понятию европейского лексикона, фундаментально важного для человека духовной реализации, необходимой составляющей которой является аскетика.

Целью диссертационного исследования является выявление методологических аспектов аскетики в контексте перехода от религиозно-богословского к философско-антропологическому истолкованию.

Диссертационное исследование предлагает новую оптику рассмотрения аскетики в современном гуманитарном знании. Эксплицированы философские смыслы аскетики на основании анализа разных ее определений. Обоснована универсальность аскетики. Аскетика можно считать культурной универсалией и неотъемлемой чертой человеческого общества, она существует как осмысленное самоограничение и соответственно задает новый уровень реальности и, значит, целеполагания. Описана структура аскетического делания. Системное рассмотрение аскетики позволило по-новому представить значение антропологии для дискурса аскезы. Специфика философско-религиозного диалога при анализе аскетики раскрыта на материале европейской философской рефлексии.

Ключевые слова: антропология, аскетика, дискурс аскезы, конструирование субъектности, православный персонализм, практики заботы о себе, рефлексия, структура аскетического делания

АНОТАЦІЯ

Куценко В.Ю. Аскетика як предмет філософського осмислення (методологічний аналіз). – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, МОН України. – Одеса, 2019.

Дисертація присвячена базовому поняттю європейського лексикону, фундаментально важливому для людини духовної реалізації, необхідною складовою якої є аскетика.

Метою дисертаційного дослідження є виявлення методологічних аспектів аскетичності в контексті переходу від релігійно-богословського до філософсько-антропологічного тлумачення.

Дисертаційне дослідження пропонує нову оптику розгляду аскетичності в сучасному гуманітарному знанні. Експліковані філософські змісти аскетичності на підставі аналізу різних її визначень. Обґрунтовано універсальність аскетичності. Аскетичність можна вважати культурною універсалією і невід'ємною рисою людського суспільства, вона існує як осмислене самообмеження і відповідно задає новий рівень реальності і, отже, визначення мети. На рівні спільності аскетичних практик можна говорити про їх методологічний характер. Всі вони спрямовані на досягнення іншого, ніж початковий стан.

Системний розгляд аскетичності дозволив по-новому представити антропологію і її значення для дискурсу аскези. Тільки в рамках докладно розробленої антропології може ефективно осмислюватися проблема аскетичності.

Ключові слова: антропологія, аскетика, дискурс аскези, структура аскетичного діяння, конструювання суб'єктності, православний персоналізм, практики турботи про себе, рефлексія.

SUMMARY

Kutsenko V.Yu. Asceticism as a subject of philosophical reflection (methodological analysis).

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy in the specialty 09.00.02 - dialectics and methodology of knowledge. Odessa National University named after I.Mechnikov, MES of Ukraine, - Odessa, 2019.

The thesis is devoted to the basic concept of the European lexicon, which is fundamentally important for a person of spiritual realization, of which asceticism is a necessary component.

The purpose of the dissertation research is the explication of the philosophical meanings of asceticism from its various definitions.

Our goal was to consider the philosophical or methodological aspect of asceticism. We saw that asceticism exists as meaningful self-restraint and,

accordingly, sets a new level of reality and, therefore, goal-setting as the possibility of achieving it.

The breadth and universality of asceticism are highlighted. Asceticism can be considered a cultural universal and an integral feature of human society. And accordingly, it can be assumed that it is rooted in the nature of man as a social being.

We can talk about methodological of ascetic practices at the level of ascetical community. All of them are aimed at achieving a state other than the initial one. It is understood as more perfect. Methodological and ontological aspects of asceticism coincide. Although asceticism belongs to the field of methodology, in this case, the method involves a change in essence. The method takes us to ontology. Asceticism is not just an exercise or practice, it allows someone to become an author-builder of your personality and move on to the ontological foundations of own existence.

The inclusion of asceticism in synergetic concepts would enable to see it as a method of scientific search for a new subjectivity. In the context of humanitarian synergetics, asceticism is part of the process of individual self-organization. In our opinion, asceticism is intended to demonstrate synergetic models on it. Synergetics just undertakes to describe this state of transition and transformation of a person in ascetic practices. Synergetics gives a person the opportunity to destroy all subjectivity that is familiar to him and again appear before the world as an open problem and opportunity to be.

The features of the conceptualization of asceticism in classical and non-classical thinking are highlighted.

The structure of ascetic doing is described, which is broader than just practice, since it implies a systematic approach and a complex of all practices. The systematic consideration of asceticism made it possible to present anthropology in a new way and its significance for ascetic discourse. New meanings of anthropology were discovered under the influence of non-classical approaches, when the construction of statements, the formation of activities, ways of establishing objects and their relations become the subject of philosophy. Only within the framework of a detailed anthropology can the problem of asceticism be effectively comprehended. Science, theology, and philosophy converge on this cognitive field.

The specificity of philosophical and religious dialogue in the analysis of asceticism is revealed on the material of European philosophical reflection of asceticism, presented by the author deeply interwoven into the history of Christian thought. Philosophy and theology of austerity are considered as parts of one whole, consistent with current trends in European thinking. In line with the philosophical and theological dialogue, the author's concept of "Eucharistic Man" was developed, which in turn provides substantial content for "Eucharistic Theology" and includes key anthropological principles. The author is looking for an opportunity to describe the Orthodox world view in a rational language, avoiding

evaluative terms. Hence the attention to the categorical apparatus of Orthodox asceticism, the concept of “inner man”, the tendencies of Orthodox modernism.

The current state of research on the concept of asceticism in philosophy is characterized by predominant attention to experience and the role of ascetic practices. Reflection of ascetic experience in the philosophy of the second half of the XX - beginning of the XXI century allowed to see asceticism surrounded by “spiritual practices”, “anthropotechnics” (technology of power in relation to a person) “practicing oneself” (taking care of oneself). Asceticism is considered as the main engine of the process of rationalizing attitudes towards the world and the formation of modern structures of consciousness.

Asceticism is therefore an important component of many cultural traditions, which is one of the fundamental principles of culture, and is its universal prerequisite. The world of asceticism is the world of human activity, purposeful activity, the exercise of freedom. As a universal cultural practice, asceticism relies on a person’s understanding not as a given, but, rather, as a task, fulfills the super-task “to come true”.

Keywords: asceticism, ascetic discourse, structure of ascetic doing, anthropology, self-care practices, reflection, constructing subjectivity, Orthodox personalism.